

כל אדם אין להחמיר, וחשש מינות יש בדבר. ואולם הש"ך (יו"ד פט סק"ז) חולק, שאדרבה משמע ממחר"ם שהרוצה להחמיר – מחמיר ואינו חושש. וכן מובא בפוסקים, שיש מחמירים שלא לאכול בשר אחר גבינה, ואפילו בבשר עוף – ע' בית יוסף או"ח קעז, עפ"י הזוהר. והרמ"א (פ"ט, ב) כתב להחמיר בגבינה קשה. ונחלקו הדעות והמנהגים בגבינות קשות המצויות בזמננו. ע"ע יביע אומר ח"ו י"ד ז; יחזה דעת ח"ג נה; שבט הלוי ח"ב לה. וכן נחלקו הדעות אודות האוכל בשר אחר חלב ע"י נקיון פיו וידיו, האם צריך לברך ברכת המזון ביניהם או אפשר אף בהמשך אותה סעודה – ע' מגן אברהם תצד סק"ו; מטה יהונתן יו"ד פט; דרכ"ת שם סק"ד; מלמד להועיל ח"ב כג; שלמת חיים תטו.

דף קו

'מים הראשונים האכילו בשר חזיר' – המהרי"ק (פ"ח) האריך להוכיח שאין איסור משום 'ובחקותיהם לא תלכו' בלבישת בגדים הדומים לבגדי הגויים, כל שאין לבישתם מיוחדת לגויים דוקא, באופן המורה על הלבוש שהוא רוצה להתדמות להם, וכגון בגדים שהם כחוק לגויים ואין טעם אחר ללבישתם, או בגדים שיש בהם נדנדוד של פריצת צניעות והענוה. אבל בלאו הכי, אין חיוב על ישראל לשנות מלבושיו שלא יהיו כמלבושי הגויים – 'שאם כן הוא, שיצטרך הישראל לשנות מלבושיו ממלבושי הגויים על כל פנים, אם כן אין אדם צדיק בארץ, ודור שכולו חייב הוא זה, שאין אדם בדור הזה שלא ילבש לבוש הדומה ללבוש זקניהם או ללבוש ילדיהן, והיאך יפצה אדם פה ויצפצף לאסור מה שנהגו כל ישראל בפומבי. לכל הפחות היה להם לירא ולומר אם אין ישראל נביאים בני נביאים הם. וק"ו בן ק"ו שיש להם על מי יסמכו מתוך דברי רבותינו ז"ל, ואין הישראל מחוייב להשתנות מן הגוי כלל ועיקר רק שלא יהא מלבוש מיוחד להם.'

בין שאר ההוכחות, הביא גמרא דידן, שאם אכן יצטרך ישראל להיות מובדל במלבושיו בכל אופן, וגם כאשר יעשה הגוי מלבוש כדרך כל הארץ, יצטרך הישראל להימין או להשמאיל כדי לשנות מלבושו מלבוש הגוי, אם כן, למה תלו התקלה במים הראשונים, יותר נכון לתלותה בכך שעבר על 'ובחקותיהם לא תלכו' שהוא איסור תורה, שהרי מזה שטעה בו החנוני מוכח שאותו יהודי חזונו נראית כחזונו נכרי – אלא ודאי אין בית מיחוש בדבר, ולכך תלה התלמוד התקלה באיסור מים ראשונים לבדו.

(וכן הובא ברמ"א יו"ד קעח. וע"ש בבהגר"א. וכיו"ב כתבו פוסקים אחרונים – ע' במובא בע"ז יא מחזון איש ואגרות משה. ובשו"ת באחיעזר (ח"ד לח) כתב שמפשות דברי הרמב"ם (עכו"ם יא, א) נראה שבכל אופן יש לישראל לשנות מלבושיו מלבוש הגוי, ועל יסוד זה נהגו כן הרבה יראים. יצויין שיש עוררים על תשובה זו שאינה מהגרה"ע, כנדפס בשו"ת אחיעזר שם, וכפי הנראה משינוי הלשון מכל שאר הספר).

'מים הראשונים האכילו בשר חזיר... אחרונים – הרגו את הנפש' – הרי שעבירת מים ראשונים, גוררת עבירה של אכילת איסור. ועבירה שהיא משום סכנה – גוררת סכנת נפשות. (עפ"י מהרש"א)

'חמי טבריה... אמר רב פפא: במקומן, דכולי עלמא לא פליגי דשרי. משקל בינייהו במנא, דכ"ע לא פליגי דאסיר...' – הרז"ה מפרש, (שלא כרש"י ועוד), שכל הדיון שדנו על חמי טבריה, אמור רק לפי הדעות שחמי האור פסולים לנטילה, אבל לדעת ר' יוחנן עצמו שהכשיר ליטול בחמי האור, כשר

ליטול מחמי טבריה בכל אופן, גם בנטילה מן הכלי. שלא מסתבר לומר שחמי טבריה גרועים יותר משאר מים חמים.

ואולם כתבו הראשונים שחמי טבריה פסולים משום שהם מרים ואינם ראויים לשתיית בהמה, וגרועים מחמים סתם. (רמב"ם ברכות ו, ט; ראב"ד ב'תמים דע' ס; תלמידי רבנו יונה ברכות; ריטב"א כאן ועוד. וכ"כ המאירי, שאפילו נצטננו פסולים.

וכן משמע מרש"י (בד"ה שנפסלו), שפסולים משום שאינם ראויים לשתיית בהמה. אלא שצ"ע מדוע הוצרך לומר (בד"ה דכו"ע אסור) שלא היתה להן שעת הכושר.

ושמא סובר רש"י שפסול חמים יסודו משום שינוי צורת מים (ע' ברש"י קה: ד"ה סולדת), וכיסוד דין מים מרים וסרוחים. ואעפ"י שחוזרים ומתקרים מעצמם, אפשר שלדעת רש"י לא יתכשרו (כמו שצדדו כמה אחרונים. ע' פמ"ג קס. וע"ע מנחת יצחק ח"ב נא), ולכן הוצרך לחלק בין חמים סתם שהיתה להם שעת כושר, ובין חמי טבריה שמתחילת ברייתם משונים משאר מימות. ואפשר שבחמין סתם, כיון שהיתה להם שעת הכושר, חוזרים הם להכשרם כשהתקררו, וכמו שכתב המשנ"ב (קס) להלכה, שחמים שהצטננו, אפילו עדיין הם פושרים, כשרים לנטילה לכו"ע).

'נטילת ידים לחולין מפני סרך תרומה, ועוד – משום מצוה. מאי מצוה – אמר אביי: מצוה לשמוע דברי חכמים' – צריך באור, הלא 'מצוה לשמוע דברי חכמים' אינה נתינת טעם וסיבה לתקנה, ומהו זה שאמרו בגמרא 'ועוד' – לשון המורה על טעם נוסף מלבד הטעם של סרך תרומה. ואכן כתבו התוס' שמלבד הטעם של סרך תרומה תקנו גם משום נקיות – אלא שלפי זה העיקר חסר מן הספר?!

והנה בתרומה גזרו חכמים טומאה על הידים, נמצא שגדרו של מעשה הנטילה הוא מעשה המטהר והמתיר. כלומר, הנטילה מסירה את הטומאה ומתירה את האיסור. ואולם בחולין לא גזרו טומאה ואיסור על הידים כלל, אלא שתקנו חכמים חובת נטילה (וממילא אסור לאכול ללא נטילה, שנמצא מבטל מצוותו) – הרי שמעשה הנטילה אינו אלא מעשה מצוה בעלמא ולא מעשה המטהר והמתיר.

וכיון שבחולין אין הדבר תלוי בטומאה ואיסור, הרי שאנו זקוקים להבחין בין 'ידים נטולות' שלא חלה עליהן חובת נטילה, ובין 'ידים שאין נטולות', ומהו הדבר המפיק את הידים מלהיות 'נטולות' – אי-נקיותם, הוא המצב המגדיר את הידים המחויבות בנטילה. (אבל בתרומה, אין שייך כל זה, אלא טומאת הידים היא המצריכה את טהרתם). נמצא שהלכודך הוא המחייב נטילה בחולין, כי הוא המגדיר את הידים המחויבות. וזו כוונת התוס', שכיון שנטילת ידים לחולין היא 'מצוה', הרי שהנקיות היא הקובעת והמגדירה את חיוב הנטילה. נמצא אם כן שאין הנקיות סיבה לתקנה אלא פועל-יוצא הנובע מעצם הגדרתה של התקנה.

(ויסוד הדברים נראה מתוך דברי הרמב"ם (ע' הל' ברכות ו; מקוואות יא). ואולם מדברי הראב"ד נראה שכשגזרו בחולין משום סרך תרומה, כלול בזה גם דין טהרה והפקעת האיסור מן הידים כבתרומה, ובנוסף לזה גם דין 'מצוה' כנזכר.

ובזה יש להבין את מחלוקת הראשונים, באדם שאין לו מים לנטילה, אם מותר לו לאכול ללא מפה, או צריך לכרוך ידיו במפה ולאכול – שלפי דעה ראשונה, כיון שלא הטריחוהו לחזור אחר מים מעבר לשיעור הליכת ד' מילין, הרי נפטר מן המצוה, ואין מה שימנענו מן האכילה. ואולם לדעה השניה, מכל מקום הלא גם גזרו טומאה ואיסור על הידים, ואף שלא הטריחוהו לילך אחר המים ופטרנוהו מחובת נטילה, אעפ"כ לא נפקע איסור האכילה, לכך צריך מפה להתיר האיסור). (עפ"י 'חדושי הגר"ח על הש"ס'). הרשב"א פרש באופן אחר את דבר רב אידי בר אבין: בדין היה להטעין נטילת ידים לחולין אפילו לא צוו חכמים בדבר – משום סרך תרומה. וכל שכן עכשיו שיש בדבר גם מצות חכמים. (ובאמת טעם

המצוה שחכמים תקנו – משום סרך תרומה הוא. וכ"כ הריטב"א. וגרסתם היתה: 'אין נט"י לחולין אלא משום סרך אוכלי תרומה'.

וכעין זה ב'תורת חיים': נטילת ידיים לחולין, אין בה תועלת וצורך לחולין עצמם אלא רק כדי שלא לפסול התרומה. ועוד יש בה תועלת משום שתקנוה חכמים, וכשנוטל הרי מקיים בזה מצוה לשמוע דבריהם, ונוטל שכר על מצוה זו.

יפליגא דרב נחמן, דאמר רב נחמן: הנוטל ידיו לפירות אינו אלא מגסי הרוח' – ודוקא כשנוטלם בתורת חיוב, אבל אם נוטל משום נקיות – מותר. (הגהת סמ"ק; רמ"א או"ח קנח,ה ובש"פ.

מסתימת דברי הב"י והרמ"א נראה שאין הבדל אם נוטל מפני כבוד הברכה, שאין לברך בידים מלוכלכות, (ואפילו אינו יודע להן לכולן אלא שרוצה להחמיר על עצמו לברך בידים נקיות. משנ"ב שם), או משום נקיות המאכל – כל שאינו נוטל בתורת חיוב, אין לחוש. (ואולם הב"ח הזכיר רק ענין כבוד הברכה. וצ"ב).

ולפי זה צריך באור במה נחלק רבא, הלא גם לשיטתו אין כאן לא חובה ולא מצוה, וגם אין שייך סרך תרומה, או שום טעם אחר מלבד נקיות, כמו שמפורש בדברי ר' אשע"א.

ונראה שנחלקו בכך; לרבא מותר לאדם לקבוע על עצמו להחמיר תמיד בנטילה לפירות, כאילו הדבר אצלו חוק ודין, ולרב נחמן יש בהנהגה זו משום גסות הרוח, שהוא מנהג שררה ויורהא).

ישמע מינה אין מזמנין על הפירות' – מזה שלא נתנו לו כדי להצטרף עמם.

– משמע, ששנים שאכלו דברים שיש להם זימון, אם יש שם שלישי – מצוה לתת לו כדי להצטרף עמהם. (חדושי הרשב"א)

'ככתבם וכלשונם'

'מים הראשונים האכילו בשר חזיר...' –

'הנה בדבר מקום שמאכילין שם טרפות למי שרוצה בטרפות, אם יש להם קיטשען כשר עבור אלו הרוצים לאכול כשרות – פשוט שאסור לאכול שם, דאין להם שום נאמנות, כיון דחשודים לעבור על 'לפני עור' דהא מאכילין גם לישראל הרוצה בטרפות.

ואף אם היו מאכילין הטרפות רק לנכרים, שאף שאסור גם זה, משום שאסור לעשות סחורה באיסורים, מכל מקום משמע שלא נחשדו להאכיל לישראל, משום דחשוד לקל אינו חשוד לחמור, כדאיתא בחולין דף ק"ו בהא דמים ראשונים האכילו בשר חזיר לפרש"י, דלישראל היה מאכיל בשר שחוטא ולעכו"ם היה מאכיל איסורים, להמפרשים דהיה רשע לדבר זה – עיין בב"י יו"ד סוף סימן קיז – נמי אסור לאכול אצל ישראל כזה, דהא מאן מעיד על זה שאינו מוכר גם לישראל ואינו חשוד אלא לקל למכור לנכרים, דסתם אדם המחזיק רעסטארן של איסורים מאכיל גם לישראל. וצריך לידע בברור שאינו מוכר לישראל, וזה אי אפשר. ובפרט במדינתנו שצריך לחקור ולדרוש היטב אף על אלו שמוכרין רק כשרות אולי הם חשודים כידוע בעוה"ר, שודאי אסור לאכול אצל מי שמוכר גם טרפה'. (אגרות משה יו"ד ח"ב ג)

'מפני סרך תרומה' –

'היאומן כי יסופר, כי בשביל שלא יגע כהן בתרומה בידים מסואבות, כי אין זה רק כבוד תרומה,

שהוא מאכל בני אדם כהנים, יהיה כדאי לגזור על כלל ישראל ליטול ידיהם קודם אכילה, משום סרך תרומה, שלא יזלזלו כהנים ליגע בתרומה בידיים מזוהמות. והחמירו בה עד שאמרו כל המזלזל בנטילת ידיים נעקר מן העולם (סוטה ד:), ונקבע בשביל זה הילכתא שלמה בכמה פרטים ופרטי פרטים – מה"ס (- מן הסתם) כדאי לכל ישראל לקבל עליהם עול כזה, למען כבוד מאכל כהנים בני אדם, אוכלי פרס מלך מלכי המלכים הקב"ה; –

אם כן מה זה מי שנוגע בכבוד ממ"ה הקב"ה בעצמו, בכבוד תורתו ויראתו, ועושה ממש נגד רצונו, ח"ו, ומכל שכן הרבה פעמים, ואפשר ח"ו, רוב היום, נגד רצונו, ומכל שכן לא בידיים מזוהמות אבל בלב מזוהם. רחמנא ליצלן.

ומעתה נבין היטב ולרשע אמר א' למה לך לספר חקי ותשא בריתי עלי פוך...'

(מתוך 'חכמה ומוסר' לרש"י ז"ל, ח"א רד)

ז'כל אשר יגע בו הזב יטמא מכאן סמכו חכמים לנטילת ידיים מן התורה... אלא הכי קאמר, ואחר שלא שטף – טמא' –

'...השני, הם המצות שהם בעצמם דברי סופרים והביאו ראייה ודרש מן התורה, ואמרו על זה כי המצוה מדבריהם רק קרא אסמכתא בעלמא.

ורבים טועים שסבורים לומר כי אין לאותה מצוה כלל שום ענין אל התורה באמת, רק שהם עשו למצוה דבר דרש מן התורה כאלו היה זה מליצה בלבד. והאומרים כך טעו לא הבינו דבריהם, כי ח"ו שיהיה דבר אחד מדבריהם נאמר להרחבת הלשון ויפוי המליצה, רק כל דבריהם אמת. וכאשר אמרו מניין דבר זה והביאו ראיה מן המקרא, יש באמת ראיה מן המקרא לדבריהם, ויתבאר בקצת דברים והם עדות על השאר; –

בפרק כל הבשר: **כל אשר יגע בו הזב וידיו לא שטף במים** (ויקרא ט"ו) אמר ר"א בן ערך מכאן סמכו חכמים נטילת ידיים מן התורה. אמר ליה רבא לרב נחמן: מאי משמע? אמר ליה: דכתיב וידיו לא שטף במים – הא שטף טהור, הא טבילה בעיני? אלא הכי קאמר, ואחר שלא שטף – טמא' עד כאן. ודבר זה נראה כי הוא דרוש רחוק ביותר לדרוש ואחר שלא שטף במים –

ופירוש דבר זה, כי יש לך לדעת כי נטילת ידיים הוא אסור מדרבנן, ומן הכתוב מביא ראיה כי הידים הם מקבלים טומאה יותר משאר אברים, וזה הדבר מפני שהם כלי הנגיעה וממשמשין הכל בחוץ, ודבר כמו זה מסוגל לטומאה. וכמו שבית הסתרים אינו מקבל טומאה מפני שאינו ראוי לנגיעה, כך דבר שהוא כלי המשמוש בחוץ הוא יותר ראוי לטומאה מכל.

ועיקר הכתוב דרשו במסכת נדה (מ"ג.) 'מה ידיו אבראי אף כל מאבראי, לאפוקי מגע בית הסתרים דאינו מקבל טומאה' – מכל מקום, מדכתיב וידיו ולא כתיב וראשו לא שטף דהא ראשו גם כן מאבראי, אלא לכך כתיב וידיו לומר כי ידיו הם יותר ראוי לטומאה.

ומפני זה הוציאו חכמים מזה ותקנו נטילת ידיים, מפני שהידיים יותר ראויים לטומאה מכל שאר הגוף, לטעם אשר אמרנו, לפי שהם מיוחדים לנגיעה בחוץ, ולכך תקנו להם טומאה מיוחדת לחולין. וזהו שדרשו ואחר שלא שטף במים טמא, כלומר מפני שזכר הכתוב הידים ביחוד, לכך יש להם טומאה מיוחדת לחולין אף שלא נגעו מפני שהם מיוחדים לנגיעה בחוץ כאלו נגעו בטומאה, ודבר זה ברור והוא ידוע לחכמי לב, כי הידים הם מוכנים ביותר לטומאה.

הרי אם שהמצוה היא מדבריהם, יש למצוה זאת סעד וסמך מן הכתוב שהידיים מוכנים ביותר לטומאה, לא שיהיה בחנם מה דאסמכו אקרא. רק שלמדו גזירת חכמים מן הכתוב כמו שאמרנו,

רק שהוא רחוק ביותר ולכך אינו מן התורה, ומ"מ הוא יוצא מן התורה רק שהוא רחוק ולפיכך הוא מדרבנן' (באר הגולה למהר"ל ז"ל - הבאר הראשון).
 עוד בענין 'אסמכתא' - ע' בחדושי הריטב"א ר"ה טז. של"ה תושבע"פ, כלל רבנן. וע"ע במצוין ביבמות ק):

דף קז

ואי מיקרב לגבי דולא דקאתו מכה גברא - נוטלין ממנו לידיים' - הנה העתקה מן המובא בזבחים כא. הדברים נוגעים לדין 'כח גברא' בנטילת ידיים ובכיוור, ולדברי הראשונים בסוגיתנו:

'איבעיא להו מהו לקדש ידיו רגליו בכיור - 'ממנו' אמר רחמנא, ולא בתוכו...' - למסקנא לא נפשט הספק, ופסק הרמב"ם (ביאת מקדש ה, י) שאין לקדש בתוכו, ואם קידש ועבד - לא חילל. (מפני שנשאר הדבר בספק, ואין לפסול העבודה מספק. מנחת חינוך קו, ח).

יש מן הראשונים שלמדו מכאן אודות נטילת ידיים לסעודה, שאם הכניס ידיו לתוך כלי של מים (גם אם נחשיב זאת כ'כח גברא' הנצרך בנטילה) - לא עלתה לו טבילה, שהשוו תקנת הנטילה לקידוש ידיים מן הכיור, וכתיב 'ממנו' ולא בתוכו. ויש שכתבו להפך, דוקא כאן גזרת הכתוב היא, 'ממנו', הא בעלמא - מועילה טבילת היד בכלי (ע' ראשונים חולין קו. שו"ת הרשב"א ח"א קצא ונכפלה ב'מיוחסות' קצד); שו"ת הרא"ש מהו; רבנו יונה - ברכות, ועוד. ושתי הדעות מובאות בשו"ע או"ח קנט, ח ובפוסקים שם).

אף על פי שהשוו הפוסקים דין נטילה לקידוש ידיים ורגלים - לא לכל דבר הושוו, וכגון טבילת ידיים במקוה מים של ארבעים סאה, או בים או במעין - מועילה לסעודה לכל הדעות, (ע' באו"ח קנט, יד"כ). ואף יש מי שכתב שטבילה עדיפה מנטילה, והבא לאכול ויש לפניו נהר וכלי - עדיף לטבול ידיו בנהר מליטול בכלי (שו"ת מהרי"ל קנד. ואינו מובא בפוסקים. וצ"ע. וע"ע בשו"ת רב פעלים ח"א י"ד ח) - הגם שלענין קידוש אין מועילה טבילת היד במקוה, כמפורש כאן.

וכן לענין מקום הנטילה, מבואר בחולין (קו) שקידוש לעבודה חמור מנטילת ידיים.

ויש לעיין לענין הדין בנטילת ידיים לסעודה, שצריכים המים לבוא על ידיו מכה אדם - לכאורה נראה להוכיח שבקידוש ידו"ר לא קיים דין זה, שהרי לדעת המרדכי והאגודה (מובאים במגן אברהם קנט סק"כ. וכן נקט שם לעיקר, דלא כמהרש"ל בשם סמ"ג), הנוטל ידיו ע"י ברז של כלי, צריך שיסגור ויפתחנו בכל קילוח וקילוח, ואין די בפתיחה אחת לייחס כל השפיכה כבאה מכחו. והרי בכיור התקינו י"ב דדים (ע' רמב"ם ספ"ג מהל' בית הבחירה), וכנראה הקידוש היה נעשה ע"י פתיחת הברז. (ואמנם יש לומר שהיו שופכים מן הכיור לכלים אחרים ומהם היו מקדשים (ועתוס' כב. ד"ה קודח), אך לכאורה לא שמענו שהיו רגילים לעשות כן תדיר). ולא מצינו שיצטרך לפתוח ולסגור בכל קילוח, אדרבה, מפשטות הסוגיא לעיל (יט:) אין נראה שעשו כן, שהרי הניח ידיו על רגליו. (וגם לא משמע שחברו עשה כן - ע"ש בתוס' (ד"ה חבירו) שלעתיים לא היה שם אלא המקדש לבדו, ללא אדם אחר). וכן הרמב"ם (ביא"מ ה, טז) סתם הדברים - משמע שאין דין 'כח גברא' בקידוש ידיים ורגלים, שלא כבנטילת ידיים.

אך צ"ע בדבר, כי בתוס' (כב. ד"ה בין) נקטו מסברא שתימה לומר שקידוש קל יותר מנט"י. ואפשר שהמרדכי והאגודה אינם סוברים כהתוס' אלא סוברים שקידוש קל מנטילה בדברים מסוימים, אלא שלפי זה יהא מוכח מהתוס' כשיטת המהרש"ל שאין צורך בכח אדם בכל קילוח וקילוח.

עוד יש מקום עיון, שנראה שאותם דדים היו מותקנים בתחתית הכיור, עבים מלמעלן וצרים מלמטן, וכשהכהן היה מקדש יד ורגל, היה דוחף את הדד למעלה ויצאו המים מן הכיור (ר' ספר הפרשיות - תשא),